

Ieskats sadarbības ar VDK pārbaudes lietās.

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
Publiskās atmiņas centra padomes priekšsēdētāja
+37129777788, kristine.jarinovska@lu.lv

Kopumā Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstā pārbaudes lietās par sadarbības fakta ar Valsts drošības komiteju (VDK) konstatēšanu par laika periodu no 1994. gada 18. jūlija, kad bijusi ierosināta pirmā lieta, līdz 2010. gada 12. novembrim, kad bijusi izbeigta pēdējā šajā aprakstā esošā lieta, ir 372 uzraudzības lietas. Pārbaudes lietu iznākumi pamatā ir trīs – atzišanās prokuratūrā, sadarbības konstatēšana tiesā vai sadarbības nekonstatēšana tiesā. Kopumā atzinuši sadarbību ir 19,09%, sadarbība konstatēta tiesā 3,23% gadījumos, bet nekonstatēta 74,73% gadījumos. 2,95% gadījumos atkāpi no likumdevēja iecerētajiem iznākumiem noteica dzīve, konkrēti, trijos gadījumos pārbaudāmo personu nāve, prokuratūras radoša interpretācija, piemēram, izbeidzot pārbaudes lietu likumā neparedzētos gadījumos, un pavirša uzraudzības lietu kārtošana, kas liedz noteikt lietas iznākumu. Nospiedošajā vairākumā lietu ziņas par sadarbību ar VDK sniedza alfabētiskā kartīte, konkrēti 93,28% gadījumos. 78,23% gadījumos ziņas smeltas no statistiskās kartītes un 61,56% gadījumos no ieraksta vienā no aģentūras personas un darba lietu reģistrācijas žurnāliem (žurnāla forma Nr. 10), kas 53 sējumos satur secīgu aģentūras reģistru no 1953. gada 6. marta līdz 1987. gada 12. janvārim. 25,27% gadījumos ziņas iegūtas no LPSR VDK pretizlūkošanas nodrošinājuma informācijas automatizētās sistēmas *Delta Latvija*, kā arī dažāda veida dokumentiem, kas satur informāciju par aģentūras darbību, piemēram, litera lietas, operatīvās novērošanas lietas, operatīvās izstrādes lietas, operatīvās pārbaudes lietas, Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas dokumenti, LPSR VDK struktūrvienību dokumentu un seifu satura apraksti, operatīvo darbinieku darba burtnīcas. Mazākumā gadījumu ziņas par sadarbību sniedz kartīte no nepublicētās papildus uzskaites kartotēkas (5,65%), bet vismazāk to gadījumu, kad ziņas rastas no aģentūras aparāta izslēgto valsts drošības orgānu aģentu un rezidentu darba un arhīva lietu, nenotikušo vervēšanu materiālu reģistrācijas žurnāliem (žurnāla forma Nr. 17) un reizē aģentūras personas un darba lietu reģistrācijas žurnāliem (1,61%). Salīdzinot pārbaudes lietu iznākumu ar lietas materiālu klāstu, ievērojams, ka lietās, kas sekmējās ar atzišanos sadarbībā, 24,89% gadījumos bijuši aģentūras personas un darba lietu reģistrācijas žurnāli, 23,4% gadījumos ziņas smeltas no *Delta Latvija*, kā arī no dažāda veida dokumentiem, kas satur informāciju par aģentūras darbību, un 42,86% gadījumos bijusi kartīte no nepublicētās papildus uzskaites kartotēkas. Sadarbības konstatēšanas lietās tikai 2,62% gadījumos bijis ieraksts aģentūras personas un darba lietu reģistrācijas žurnālā, 4,26% gadījumu bijušas ziņas no *Delta Latvija*, kā arī no dažāda veida dokumentiem, kas satur informāciju par aģentūras darbību, un 14,29% – no nepublicētās papildus uzskaites kartotēkas. Visbeidzot, sadarbība nav konstatēta, lai gan 69% gadījumos bijuši ieraksti aģentūras personas un darba lietu reģistrācijas žurnālā, 73,4% gadījumos ziņas nākušas no *Delta Latvija*, kā arī no dažāda veida dokumentiem, kas satur informāciju par aģentūras darbību un 42,86% gadījumos – no nepublicētās papildus uzskaites kartotēkas. Tātad, ja ir pieejams ieraksts aģentūras personas un darba lietu reģistrācijas žurnālā, atzišanās īpatsvars palielinās par 5,8 procentpunktiem, sadarbības fakta konstatēšanas īpatsvars samazinās par 0,61

procentpunktu, bet sadarbības nekonstatēšanas īpatsvars samazinās par 5,74 procentpunktiem. *Delta Latvija*, kā arī dažāda veida dokumenti, kas satur informāciju par aģentūras darbību, atzišanās īpatsvaru palielina par 4,32 procentpunktiem, sadarbības konstatēšanas īpatsvaru palielina par 1,03 procentpunktiem, bet sadarbības nekonstatēšanas īpatsvaru samazina par 1,33 procentpunktiem. Visbeidzot, ja pārbaudes lietā ir kartīte no nepublicētās papildus uzskaites kartotēkas, tad atzišanās īpatsvars palielinās par 23,77 procentpunktiem, sadarbības konstatēšanas īpatsvars palielinās par 11,06 procentpunktiem, bet sadarbības nekonstatēšanas īpatsvars samazinās par 31,87 procentpunktiem. Minētais uzskatāmi liecina, ka sadarbības fakta konstatēšanas process veidots tā, ka neatkarīgi no pārbaudes lietā pieejamo dokumentu klāsta tam faktiski nav izšķiroša nozīme lietas iznākumā.

Nospiedošais vairākums pārbaudes lietu – par sadarbību ar VDK aģenta statusā, kopumā 94,35%. Tomēr skatītas arī pārbaudes lietas par sadarbību ar VDK vervēšanas kandidāta (0,27%), rezidenta (0,54%), satikšanās dzīvokļa turētāja (2,69%), ārštata operatīvā darbinieka (0,27%) un štata darbinieka statusā (1,88%). Neviena lieta nav rosināta par sadarbību ar VDK konspiratīvā dzīvokļa turētāja statusā. Ievērojams, ka atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 3. panta trešajai daļai satikšanās dzīvokļa turētāji nav uzskaitīti kā tādi, kas būtu uzskatāmi par “VDK informatoriem”. Neskatoties uz to, ka pat tiesa, piemēram, Jūrmalas pilsētas tiesa 1998. gada 15. decembra spriedumā, pārbaudot Aleksandra Bašarina sadarbību ar VDK, norādījusi, ka “satikšanās dzīvokļu turētāji nav pieskaitīti pie VDK informatoriem” un šis secinājums izcelts ar marķieri uzraudzības lietā (LVA, 2745. f., 2. apr., 129. l., 106. l. o. p.), likumdevējs nav steidzis precizēt likumu.

Jāņa Ādamsona lieta uzskatāmi apliecina, ka vismaz jautājumos par dienestu VDK struktūrās sagaidāma atsaučības no Krievijas Federācijas tiesiskās palīdzības lūgumu gadījumos. Tā, piemēram, ģenerālprokurora pienākumu izpildītāja Oļģerta Šabanska tiesiskās palīdzības lūgums Nr. 217 Krievijas Federācijas ģenerālprokuroram bija apmierināts, sniedzot ne tikai atbildes uz jautājumiem, bet arī pievienojot arhīva izziņu par Jāņa Ādamsona dienesta gaitām, kas noslēgumā informē, ka, atvaļinoties no aktīvā dienesta PSRS 1992. gada 6. jūnijā un kļūstot par rezervistu sakarā ar pāreju uz darbu civilajā dienestā ar tiesībām vilkt militāro formastērpu, Jāņa Ādamsona kalendārā izdiena bijusi 16 gadi 10 mēneši 9 dienas, izdiena ar sevišķiem nosacījumiem (*льготная выслуга* – krievu val.) – 11 gadi 5 mēneši 19 dienas un kopā izdiena – 28 gadi 3 mēneši 28 dienas. Turklāt sniegta informācija par PSRS VDK robežapsardzības karaspēka daļām. Iespējai tiesiskās palīdzības ietvaros saņemt informāciju arī no Krievijas Federācijas, acīmredzot, bijusi ietekme uz pārbaudes lietām štata darbinieku gadījumā, jo no septiņām šādām lietām trijos tiesa taisījusi spriedumu par sadarbības ar VDK fakta konstatēšanu, esot štata darbinieka statusā, un četros gadījumos personas atzinušās pašas, iepazīstoties ar Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra (TSDC) rīcībā esošajiem dokumentiem. Jāteic gan, ka pamatā izmanto TSDC rīcībā esošo informāciju, paturot iespēju lūgt Krievijas Federācijai tiesisko palīdzību tikai ārkārtas gadījumiem.

Kā liecina pēdējā 2745. fonda 2. aprakstā esošā uzraudzības lieta, kas izbeigta ar štata darbinieka Vjačeslava Šepeļeva atzišanos, TSDC rīcībā ir Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) VDK darbinieku un pensionāru saraksts, kas sagatavots, izmantojot informāciju no “LPSR VDK Informācijas analīzes daļas kompjuāterdiskiem”

(LVA, 2745. f., 2. apr., 417. l., 9. lp.). Citās uzraudzības lietās pieejamie dokumenti liecina, ka, lai iegūtu informāciju par LPSR VDK darbinieku gaitām, izmantots ļoti plašs informācijas avotu spektrs. Tā, piemēram, Pētera Pārpuča pārbaudes lietā, kas sāka sakarā ar “Aizsardzības ministrijas darbinieku atestāciju valsts civildienesta ierēdņa kandidāta statusa iegūšanai” (LVA, 2745. f., 2. apr., 50. l., 143. lp.) un ko Jēkabpils rajona tiesa izbeidza sakarā ar pārbaudāmās personas nāvi (LVA, 2745. f., 2. apr., 50. l., 143. lp.), iekļauta TSDC informācija par LPSR VDK darbiniekiem, kas, spriežot pēc norādītajiem ziņu avotiem, vākta ne tikai no LPSR VDK iegūtajiem dokumentiem, bet arī no VDK pensiju sarakstiem, ieroču reģistra, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva rīcībā esošajiem Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas dokumentiem, “Specpoliklīnikas fonda” un pat periodiskajiem izdevumiem (LVA, 2745. f., 2. apr., 50. l., 132.–133. lp.). Kā liecina pārbaude, kas beigta ar pārbaudāmās personas Igora Grigorjeva atzīšanos par sadarbību štata darbinieka statusā, “TSDC elektroniskās datu bāzes – bijušo LPSR VDK darbinieku saraksts” (LVA, 2745. f., 2. apr., 345. l., 9. lp.), un tajā esošās ziņas verificē, piemēram, arī ar Latvijas Komunistiskās partijas Proletāriešu rajona komitejas arhīva Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) kandidāta alfabētiskajās un statistiskajās kartītēs sniegto ziņu palīdzību (LVA, 2745. f., 2. apr., 345. l., 9.–13. lp.). Minētais ir tikai ilustrācija, nevis pilns informācijas avotu klāsts LPSR VDK štata darbinieku noteikšanai. Ievērojot to, ka tiesa nekad nav noraidījusi lieciniekus, kur atlase veikta, izmantojot minētos informācijas avotus, un visos gadījumos štata darbinieku sakarā sadarbība ir vai nu atzīta, vai arī tiesā konstatēta, uzskatāms, ka tiesu prakse atzinusi šos avotus par drošticamiem.

Lai uzaicinātu lieciniekus – bijušos LPSR VDK darbiniekus – sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietā, pieticis vien ar ziņām, kas ir TSDC rīcībā, un nav bijusi iepriekš rosināta atsevišķa pārbaudes lieta katra aicinātā liecinieka sakarā. Izņemot Vjačeslavu Kambarovu, neviens cits LPSR VDK darbinieks nav mēģinājis, atsaucoties uz tiesībām neliecināt pret sevi, pakļaut šaubām faktu par savu darbu LPSR VDK. Kambarovs, esot uzaicināts sniegt liecības Valērija Ribas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietā, kas sāka naturalizācijas procesa sakarā un kur gan Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija, gan arī Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments atstājis negrozītu Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas spriedumu, ar kuru sadarbības fakts nav konstatēts, “veselības stāvokļa dēļ” neatcerējās “daudzus notikumus, tai skaitā faktu, ka strādājis LPSR VDK” (LVA 2745, 2. apr., 383. l., 28. lp. o. p.). Prokuratūra šādu atmiņas zudumu novērtēja kā nepamatotu atteikšanos sniegt liecības un apzināti nepatiesu liecību sniegšanu, ko noraidīja Rīgas Vidzemes priekšpilsētas tiesa (29. lp.), bet Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija novērtēja kā liecinieka tiesības neliecināt pret sevi (74. lp. o. p.), ko apstiprināja arī Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments (94. lp.). Lai gan Vjačeslava Kambarova apgalvojumi Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijai – “Neatceros vai esmu strādājis VDK. Es balstos uz savu darba grāmatiņu un tāds fakts tur nav minēts” (67. lp.) – palika bez ievēribas, novērtējot TSDC rīcībā esošo ziņu par štata darbiniekiem drošticamību, tomēr kopumā šāda liecinieka nostāja un tās juridiskais novērtējums ir vērtējami kā spilgta ilustrācija par sadarbības fakta konstatēšanas procesa trūkumiem.

Gan darbiniekus, gan “informatorus” likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* izpratnē saista kopīgs darbs VDK labā. Ievērojot minēto, darbinieka liecības par “informatoru”, esot atbildīgam par “informatora” rīcību, faktiski sniedz

ziņas arī par darbinieka rīcību. Ja sadarbības fakta konstatēšanas process būtu uzskatāms par kriminālprocesu, kā rezultātā būtu efektīvi jāpiemēro Krimināllikuma normas un jāpanāk krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums (Kriminālprocesa likuma 1. pants), likumsakarīgi būtu uzskatīt, ka liecinieks bauda Kriminālprocesa likuma 110. panta trešās daļas 2. punktā paredzētās tiesības neliecināt pret sevi. Ja “informatora” sadarbība ar VDK būtu pielīdzināma noziedzīgajam nodarījumam, tad arī darbinieka, kas atbildīgs par “informatora” iesaisti VDK, rīcība būtu vienlaicīgi jāpārbauda sadarbības ar VDK fakta konstatēšanas procesā, nevis jāaicina liecinieka statusā. Tomēr sadarbības fakta konstatēšanas process ir gan iecerēts, gan arī veidots kā atsevišķs process.

Tas, ka sadarbības fakta konstatēšanas process ir atsevišķs process, izriet no deputātu debatēm, apspriežot likumprojektu *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* trešajā lasījumā Latvijas Republikas 5. Saeimas plenārsēdē 1994. gada 19. maijā. Tieslietu ministrs, ministru prezidenta biedrs un no *Latvijas Ceļa* ievēlēts deputāts Egils Levits, uzstājoties Juridiskās komisijas vārdā, piemēram, norādīja, ka Juridiskā komisija iebildusi pret Andra Grota – Latvijas kristīgo demokrātu savienības deputāta un Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas mācītāja – priekšlikumu paredzēt, ka, konstatējot sadarbību, “persona ir saucama pie kriminālatbildības”. Egils Levits norādīja, ka komisijas ieskatā, “ja Saeima uzskatīs, ka tas būs nepieciešams, tad šis risinājums tiks iestrādāts Kriminālkodeksā. Tas nav šī likuma jautājums”. Savukārt, komentējot LNNK priekšlikumu atteikties no noilguma noteikšanas sadarbības fakta konstatēšanas procesam, norādīja, ka jebkurām sankcijām ir nepieciešams noilgums, tomēr piebilda: “Tās gan, protams, nav krimināla rakstura sankcijas, tās ir vairāk darba tiesiskas sankcijas.” Juridiskās komisijas priekšsēdētājs un no *Latvijas Ceļa* ievēlēts deputāts Aivars Endziņš emocionāli uzstāja, ka noilguma termiņam jābūt, citādi “mēs nostādām šo čekas bijušo darbinieku vai kas ir sadarbojies ar viņu, sliktākā stāvoklī kā jebkuru kriminālnoziedznieku. Kā tas iet kopā vispār ar morāli teiksim, ar grēku piedošanu, vai kaut kas tamlīdzīgs. Tad mēs arī pēc simts gadiem turpināsim tos pašus maisus tramdīt?”.¹ Minētais norāda uz skaidru likumdevēja nodomu nošķirt sadarbības fakta konstatēšanas procesu no citiem procesiem. Savukārt iecere sadarbības fakta ar VDK konstatēšanai atvēlēt vien desmit gadus skaidro, kādēļ process nav aprakstīts pilnībā, bet likumdošanas ekonomijas principa vadīts likumdevējs noteicis konkrētu jautājumu risināšanā vadīties pēc kriminālprocesa. Proti, likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 14. pants paredz, ka sadarbības fakta konstatēšana norit sevišķā kārtībā, kas izriet gan no attiecīgā panta nosaukuma, gan tā otrās daļas. Savukārt likuma 14. panta ceturtajā daļā un devītajā daļā, kā arī 15. panta piektajā daļā un astotajā daļā paredzētajos gadījumos piemērojamas kriminālprocesa normas. Neskatoties uz sākotnējo ieceri un likumā noteikto, praksē sadarbības fakta konstatēšanas process uztverts kā kriminālprocesa veids, ko uzskatāmi ilustrē, piemēram, Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas priekšsēdētāja pienākumu izpildītājas Ivetas Krēvicis 2006. gada 27. oktobra vēstule Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūrai, kur sadarbības fakta pārbaudes lietas nodēvētas par krimināllietām (LVA, 2745. l., 2. apr., 291. l., 71. lp.). Ievērojot minēto, neizbrīna, ka, novērtējot liecinieka tiesības sadarbības

¹ Latvijas Republikas 5. Saeimas plenārsēde 1994. gada 19. maijā: stenogramma. Pieejams: www.saeima.lv/steno/st_94/st1905.html

fakta konstatēšanas procesā, atstāts bez ievēribas likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 8. panta pirmajā daļā paredzētais, ka “VDK darbiniekiem un informatoriem” “ir tiesības neliecināt pret sevi, ja šie paskaidrojumi var izraisīt tām nelabvēlīgas krimināltiesiskas sekas”. Ja jau TSDC “pilnvarotām amatpersonām ir tiesības prasīt bijušajiem VDK darbiniekiem un informatoriem, lai viņi sniedz paskaidrojumus par savu darbību VDK un par vispārējo VDK darbību, struktūru, darbiniekiem un informatoriem”, tad vēl jo vairāk šādas tiesības ir tiesai, kas pārbauda sadarbību ar VDK. Diemžēl, likumdevējs atstāja nerisinātu jautājumu, kā novērtēt, vai atteikšanās sniegt liecības pamatotas ar “nelabvēlīgām krimināltiesiskām sekām”.

Spriežot pēc pārbaudes lietām par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu, prokuratūra, saskaroties ar sadarbības fakta konstatēšanas procesu tiesā, faktiski izvēlējusies taktiku panākt atzīšanos sadarbībā ar VDK pirmstiesas izmeklēšanā. Minētais paskaidro, kāpēc arī salīdzinoši skopi dokumentētajos sadarbības ar VDK gadījumos atzinušies ir 19,09%, bet tiesā sadarbība konstatēta vien 3,23% gadījumos. Šādas taktikas izvēli nosaka, pirmkārt, apstākļi, ka likumdevējs izvēlējās sadarbības fakta ar VDK pārbaudi uzticēt vispārējās jurisdikcijas tiesām, bet valsts rīcībā esošo VDK dokumentu un dokumentu, kas atspoguļo rīcību ar šiem dokumentiem pēc to pārņemšanas Latvijas Republikas ziņā, pieejamību ierobežot. Rezultātā prokuroram līdztekus sadarbības fakta ar VDK pierādīšanai bija jāuzņemas arī tiesas izglītošana, bet “mācību līdzekļi” kļuva par ievērojamu daļu no tiesas lietas. Otrkārt, taktika – *Confessio est regina probationum* –, ko nostiprina arī likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 14. panta četrpadsmitā daļa, paredzot kā alternatīvu lietas nosūtīšanai tiesai, lietas izbeigšanu sakarā ar atzīšanos, aģentūras gadījumā izvēlēta sekojošās sarakstes un tās iespaids uz tiesas spriešanu rezultātā. 1994. gada 5. maija vēstulē Nr. 1/6-7 ģenerālprokurors Jānis Skrastiņš lūdza Krievijas Federācijas ģenerālprokuroram sniegt prokurora palīdzību un izsniegt piecu Latvijas Republikas deputātu – Roberta Mīlberga, Andreja Siliņa, Edvīna Inkēna, Aivara Kreitusa un Georgija Andrejeva – personas un darba lietas, kuru vārdi iekļauti VDK aģentūras uzskaitē. Savukārt, ja lietu izsniegšana nebūtu iespējama, bija lūgts nodrošināt ģenerālprokuroram un viņa sevišķi pilnvarotajai personai iepazīties ar šīm lietām uz vietas (LVA, 2745. f., 2. apr., 7. l., 13. lp., 13. lp. o. p.). Krievijas Federācijas ģenerālprokurora pienākumu izpildītājs Aleksejs Iljušenko 1994. gada 7. jūnija vēstulē Nr. 13/4-4-94 norādīja, ka tiesiskā palīdzība minētajā jautājumā nav paredzēta, tādēļ lūgumu nevar izpildīt (LVA, 2745. f., 2. apr., 7. l., 14. lp.). Nepastāvot pat teorētiskai iespējai iepazīties ar LPSR VDK aģentūras personas un darba lietām, dokumentu kopums, kas štata darbinieku sakarā atzīts par drošticamu avotu un tiesisku situāciju risināšanai izmantots, lielākoties nerisinot sadarbības ar VDK pārbaudes lietas, LPSR VDK aģentūras sakarā tiesām raisījis šaubas, kas interpretētas par labu pārbaudāmajai personai, proti, nekonstatējot sadarbību ar VDK. Treškārt, iepazīstoties, piemēram, ar Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurores, vecākās tieslietu padomnieces Astra Leičenko 1994. gada 27. oktobra vēstuli Latgales priekšpilsētas tiesai, kurā lūgts Edvīna Inkēna pārbaudes lietu izskatīt slēgtā tiesas sēdē, atklājas apstākļi, ar ko prokuratūrai bijis jārēķinās, nopratinot bijušos LPSR VDK darbiniekus par aģentūras darbu un tātad arī izvēloties taktiku pārbaudes lietu virzībai:

“Šajā sakarā paskaidroju, ka pārbaudes lietas izskatīšanas procesā jānopratina ne tikai persona, kura savas drošības dēļ deva liecību – izvēloties sev pseidonīmu, bet jāpratina arī daudzi bijušās LPSR VDK pretizlūkošanas un izlūkdienesta darbinieki, kuri stājoties darba attiecībās un izbeidzot darba attiecības ar LPSR VDK – ir devuši parakstu bijušajai PSRS VDK par ziņu neizpaušanu, kas viņiem ir tapušas zināmas, pildot dienesta pienākumus. Krievijas Federācija ir bijušās PSRS mantiniece. Saskaņā ar Krievijas Federācijas likumiem, ziņu izpaušana par bijušās PSRS un LPSR VDK darbības taktiku, metodēm un struktūrvienību darba specifiku ir kriminālsodāma. Daudzi bijušās LPSR VDK darbinieki saņem Krievijas Federācijas drošības ministrijas izdienes pensijas, kuras viņi var zaudēt, pārkāpjot doto parakstu par ziņu neizpaušanu,” (LVA, 2745. f., 2. apr., 4. l., 269. lp.).

Tāpat atmiņas problēmas var būt vērtējamas arī kā eifēmisms gadījumos, kad VDK darbinieks īstenībā izvairās, piemēram, no sarežģījumiem izdienes pensijas saņemšanai. Visbeidzot, likums nekad nav tieši noteicis (un arī šobrīd tieši neparedz) pārbaudes lietas par sadarbību ar VDK iznākumu publicēt gadījumā, ja persona ir atzinusies. Tikmēr, kamēr nebija izpildīta likuma prasība publicēt LPSR VDK ārštata operatīvo darbinieku uzskaites kartotēku, LPSR VDK aģentūras alfabētisko kartotēku un LPSR VDK aģentūras statistisko kartotēku un nebija plānots bez ierobežojumiem publicēt arī citus VDK dokumentus, atzīšanās pirms lietas nodošanas tiesā varēja būt vilinoša, ja personai svarīgāk bija notušēt savu sadarbību ar VDK un atsevišķos gadījumos arī izvairīties no tiesībsargājošo iestāžu pastiprinātas uzmanības, nevis karjeras iespējas valsts dienestā, valsts politikas procesu ietekmēšana ar dalību vēlētos amatos un politisko procesu finansēšanu, kā arī iespēja naturalizēties.

Spriežot pēc uzraudzības lietās pieejamajiem dokumentiem, tikai divos gadījumos mēģināts noliegt, ka ir notikusi atzīšanās sadarbībā ar VDK. Pirmajā gadījumā pārbaudes lieta par Anatolija Jegorova sadarbību ar VDK bija izbeigta, pamatojoties uz likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 14. panta četrpadsmito daļu sakarā ar pārbaudāmās personas atzīšanos un pieņemot Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokuroram, tieslietu padomniekam Kārlim Kudreņickim 1998. gada 26. novembra lēmumu par pārbaudes lietu Nr. 7/106 izbeigšanu (LVA, 2745. f., 2. apr., 132. l., 92.–93. lp.). Neskatoties uz to, ka lieta izbeigta, izpildot 1998. gada 26. novembra pārbaudāmās personas lūgumu un norādi uz 1998. gada 11. augusta nopratināšanā sniegto liecību par savas sadarbības ar VDK apstākļiem (89. lp.), pārbaudāmā persona, spriežot pēc tās 1999. gada 27. jūlija iesnieguma ģenerālprokuroram, kas saņemts 1999. gada 30. jūlijā un reģistrēts ar Nr. 5-245-99 (101, 101. lp. o. p.), 1999. gada 26. jūnijā bija lūgusi pārbaudes lietu nodot izskatīšanai tiesā, bet, saņemot atteikumu, sūdzējusies ģenerālprokuroram, ka pārbaudes lieta nepamatoti izbeigta. Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamenta prokureore Jadviga Kalniņa ar 1999. gada 16. augusta lēmumu par pārbaudes lietas Nr. 7/106 izbeigšanas lēmuma atcelšanu sūdzību apmierināja, atceļojot 1998. gada 26. novembra lēmumu, atjaunojot “krimināllietu” un nosūtot to pārbaudes turpināšanai (98.–100. lp.). 1999. gada 27. augustā prokurors Kārlis Kudreņickis iesniedza sūdzība par minēto lēmumu. Ģenerālprokurora pienākumu izpildītājs Oļģerts Šabanskis ar 1999. gada 28. oktobra lēmumu *par lēmuma atjaunot pārbaudi sadarbības fakta konstatācijas ar VDK*

lietā Nr. 7/106 atcelšanu (102.–105. lp.) pielika punktu mēģinājumiem atjaunot pārbaudes procesu atzīšanās sadarbībā ar VDK gadījumā.

Otrajā gadījumā pārbaudes lieta bija izbeigta, izpildot pārbaudāmās personas lūgumu, kas pamatojas uz likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 14. panta četrpadsmito daļu un atsaucas uz 1999. gada 28. jūlija nopratināšanā sniegtajām liecībām par “kontaktiem ar VDK” (LVA, 2745. f., 2. apr., 148. l., 68.–71. lp.). Tomēr, spriežot pēc zvērināta advokāta Arta Gabruševa 2011. gada 20. aprīļa ordera Nr. 34370, lai veiktu Ilgvara Priediša aizstāvību lietā par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu (LVA, 2745. f., 2. apr., 148. l., 72. lp.), 2001. gada 20. aprīļa apliecinājuma par to, ka pārbaudāmā persona kopā ar zvērinātu advokātu iepazinās ar pārbaudes lietu, kura izbeigta 1999. gada 30. jūlijā (73. lp.) un Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras virsprokurora Pētera Dzalbes 2001. gada 17. maija vēstules Nr. 273 Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamenta virsprokuroram Edvīnam Ziediņam, par lēmumu izbeigt pārbaudes lietu pārbaudāmā persona iesniedza sūdzību. Virsprokurors Pēteris Dzalbe, saņemot Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamenta prokurora pienākumu izpildītāja Agņa Pormaļa lūgumu nosūtīt pārbaudes lietas materiālus, steidza informēt, ka tas ir otrais gadījums un līdz ar Ilgvara Priediša pārbaudes lietu nosūtīja arī pirmā gadījuma dokumentu kopijas. 2001. gada 13. jūnijā sekoja prokurora pienākumu izpildītāja Agņa Pormaļa vēstule Nr. 5-119-01, ar kuru atgriezta pārbaudes lieta. Minētā vēstule satur Pētera Dzalbes vīzu, kas datēta ar 12. jūniju, Kārlim Kudreņickim, kur norādīts, ka uzraudzības lieta ievietojama arhīvā un ka “būs Ģenerālprokuratūras atbildes kopija iesniedzējam I. Priedītim” (LVA, 2745. f., 2. apr., 147. l., 43. lp.). Šī ir pēdējā lapa attiecīgās lietas 1. sējumā, bet lietas 2. sējums beidzas ar minēto Ilgvara Priediša apliecinājumu un nesatur ne tikai Ģenerālprokuratūras atbildi, bet arī citus dokumentus, kas saistīti ar iesniegto sūdzību. Toties 2. sējumā ir Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 1997. gada 14. janvāra lēmums, kas ir atzīšanās novērtējuma pamatā un kas, acīmredzot, noteicis arī Ilgvara Priediša uzraudzības lietas iznākumu.

Prokurora protesta sakarā Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departaments šādā sastāvā – tiesas sēdes priekšsēdētājs senators Fricis Jaunbelzējs, senatores Zaiga Raupa un Astrīda Kazārova – kasācijas kārtībā skatīja Jāņa Sprukuļa sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu, taisot 1997. gada 14. janvāra lēmumu, ar kuru atcelts Latgales apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģijas 1996. gada 20. septembra spriedums un lieta nodota jaunai izskatīšanas apelācijas kārtībā. Lēmumā aizrādīts uz to, ka Balvu rajona tiesa un Latgales apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģija nav pareizi piemērojošas tiesību normas. Augstākā tiesa norādīja, ka, skatot likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 3. panta otrajā daļā noteikto kopsakarā ar 14. panta sesto daļu (lēmumā daļas kļūdaini sauktas par punktiem), secināms, ka likumā “paredzēts konstatēt sadarbības faktu, nevis aģenta sniegto ziņu saturu vai to kvalitāti” (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmumi 1997*. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 1998, 109. lpp., LVA, 2745. f., 2. apr., 148. l., 30. lp. o. p.). Augstākā tiesa savu lēmumu pamatoja ar Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 450. panta 1. punktu, kas paredz, ka Krimināllikuma pārkāpums ir “Krimināllikuma Vispārīgās daļas pantu nepareiza piemērošana”. Ievērojot to, ka kriminālprocess piemērojams par

tik, par cik to paredz likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, sadarbības ar VDK pārbaudes lieta nav krimināllieta un sadarbības ar VDK fakts nav noziedzīgs nodarījums, bija jābūt atbilstīga atsauce uz likumu, kas nosaka kriminālprocesuālu normu piemērošanu.

Lai izprastu Augstākās tiesas lēmumu un tā ietekmi uz turpmāko praksi sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās, īsumā jāmin lietas faktiskie apstākļi. Spriežot pēc uzraudzības lietā pieejamajiem dokumentiem (LVA, 2745. f., 2. apr., 7. l., 46. lp., 331. lp.), dokumentāli Jāņa Sprukuļa sadarbību ar VDK apliecināja šādi TSDC rīcībā esošie dokumenti – alfabētiskās, statistiskās un papildus uzskaites kartotēku kartītes, kā arī ieraksts personas un darba lietu žurnālā. Augstākā tiesa, summējot lietas faktiskos apstākļus, norādīja, ka Jānis Sprukulis bija atzinis, ka bija parakstījis ar pseidonīmu *Dzintars*, ticies ar LPSR VDK Balvu rajona nodaļas priekšnieku Aleksandru Kuzņecovu un pieņēmis no viņa “30 rubļus, ko ar draugiem restorānā nodzēris” (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 1997*. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 1998, 109. lpp., LVA, 2745. f., 2. apr., 148. l., 30. lp. o. p.). Tāpat Augstākā tiesa izvērsti pārstāstīja prokuratūras atzinumā norādīto par papildus uzskaites kartītes otrajā pusē norādīto: “[..] aģenta kategorijā ar minēto pseidonīmu savervēts uz patriotiskiem pamatiem, lai noskaidrotu un savlaicīgi novērstu negatīvās pretpadomju izpausmes Balvu pilsētā un rajona inteliģences, kā arī jaunatnes vidū. [..] kara gadījumā, sevišķā periodā, vai iesaucot dienēt PSRS bruņotajos spēkos, VDK darbinieki sakarus ar aģentu «Dzintars» atjauno, nosaucot šī aģenta pseidonīmu” (LVA, 2745. f., 2. apr., 7. l., 348. lp.). Salīdzinājumam jāmin kartītes otrajā pusē rakstītais: “Savervēts patriotisku motīvu vadīts, lai atklātu un savlaicīgi novērstu pretpadomju un negatīvas izpausmes Balvu pilsētas un Balvu rajona inteliģences un jaunatnes vidū. Sakari atjaunojami, izmantojot pseidonīmu” [49. lp, K. J. tulk. no krievu val.]. Lai gan Augstākā tiesa netaisīja spriedumu par sadarbības fakta konstatēšanu, tomēr no tās lēmumā izklāstītajiem faktiskajiem apstākļiem un dotajām norādēm par tiesību normu interpretāciju secināms, ka Augstākās tiesas ieskatā arī atzišanās formālu saistību ar VDK nodibināšanā vai uzturēšanā ir pietiekama apzinātas sadarbības ar VDK fakta konstatēšanai. Likumsakarīgi, ka Vidzemes apgabaltiesa taisīja spriedumu, kur konstatēts, ka Jānis Sprukulis ir “sadarbojies ar bijušo VDK kā informators” (323. lp.).

Sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas procesa aprobežošanās ar pārbaudāmās personas sadarbības ar VDK konstatēšanu un virzība, neievērojot likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 1. pantā noteiktos mērķus vai apsvērumus, kādēļ konkrētais process rosināts, noteikusi tā pašmērķīgo un netaisnīgo raksturu. Likuma mērķis ir valsts pienākums novērtēt VDK – institucionāli un personāla līmenī – nodarīto “Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem”, nepieciešamības gadījumā saucot pie kriminālatbildības par noziegumiem, kas veikti VDK uzdevumā, rehabilitēt šī vārda visplašākajā nozīmē VDK rīcības rezultātā cietušos un nodot atklātībai “sabiedrības imunizēšanai pret [..] totalitārisma tendencēm”², kā to norādīja tieslietu ministrs Egils Levits likumprojekta apspriešanās pirmajā lasījumā, ne tikai VDK dokumentus šī jēdziena visplašākajā nozīmē, bet arī argumentētu VDK nodarītā novērtējumu, kā arī VDK dokumentu pētniecības rezultātus. Sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas process

² Latvijas Republikas 5. Saeimas plenārsēde 1994. gada 24. februārī: stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

neatbilst minētajam. Procesa skatīšanā slēgtajās sēdēs, procesuālo dokumentu un pat gala slēdzieni ierobežotā pieejamība liegusi ne tikai izprast tiesiskos apsvērumus, kas pamatojuši slēdzieni konkrētas personas sakarā, bet arī lieguši ar konkrētas lietas palīdzību atklāt VDK nodarīto, to daudzpusīgi novērtēt un padarīt sabiedrībai pieejamu.

Minēšu dažus uzskatāmus piemērus, citējot arī liecību pierakstus. Citātos saglabātas liecību pierakstītāju pieļautās kļūdas.

Jāņa Moroza pārbaudes lieta izbeigta, pamatojoties uz likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 14. panta četrpadsmito daļu sakarā ar pārbaudāmās personas atzīšanos (LVA, 2745. f., 2. apr., 109. l. (1. sējums), 33. lp), lai arī TSDC rīcībā bijusi tikai papildus uzskaites kartotēkas kartīte un ieraksts personas un darba lietu žurnālā (7.–8. lpp.). Pārbaudāmā persona aprakstīja trīs epizodes savai saskarsmei ar VDK. Pirmās epizodes sakarā viņš liecināja, ka, sākot studijas 1979. gada rudenī (LVA, 2745. f., 2. apr., 110. l. (2. sējums), 24. lp. o. p.) Daugavpils pedagoģiskā institūta Bioloģijas fakultātē, bija saukts uz 101. kabinetu, kur “atradās kara komisariāta kabinets” (25. lp.), kur vīrietis, kas stādījās priekšā kā VDK darbinieks Andrejs Andrejevičs veica audzinoša rakstura pārrunas un draudēja, ka par nepalīdzēšanu VDK “pienāksies aiziet no institūta” (25. lp.). Lai tikšanās un to saturs paliktu noslēpumā, vajadzējis “dot paraksts par noslēpuma neizpaušanu” (25. lp. o. p.). Uzraudzības lietā nav dokumentālu liecību, ka būtu novērtēta Daugavpils pedagoģiskā institūta loma sadarbībai ar VDK.

Otrās epizodes sakarā, pārbaudāmā persona liecināja:

“Pēc kāda laika, konkrēti nevaru pateikt, es iepazinos pirtī ar vīrieti, kurš stādījās priekšā, kā «Abeltiņš». No sākuma saruna bija vienkārša, vispārēja rakstura. Vēlākās tikšanās «Abeltiņš» sāka runāt par politiku, filosofiju u.t.t. Viņš sāka uzaicināt uz kafeinīcu, uzcienāja. Pēc laba laika es sapratu, ka mans paziņa nav tas cilvēks par kuru izdodas. Apmērām pēc gada, ejot kopā ar savu kursa biedru, ieraudzīju pazīstamo vīrieti, par tik kursa biedrs bija no Preiļiem viņam uzprasīju vai viņš nepazīst šo vīrieti un kur viņš strādā? Kursā biedrs atbildēja, ka tas esot Preiļu baznīcas dekāns Albers Budže. Tas mani ļoti pārsteidza. Pēc tam ar Budže man vēl bija tikšanās, kuras laikā es viņam pateicu, ka zinu, kas viņš ir. Budže bija pārsteigts, [...] paskaidroja, ka labāk bet ja viņš runājot, kā privātpersona nekā mācītājs, vēlāk uzzināju, ka Budže pārcelts uz Balvu ciemu un strādā par mācītāju Tilžas draudzē” (25. lp. o. p., 26. lp.).

Minētās liecības sakarā prokuratūra pieprasīja TSDC informāciju par Albertu Budži. TSDC sniedza ziņas, ka tās rīcībā ir alfabētiskās un statistiskās kartotēku kartītes un ieraksts darba un personas lietu žurnālā (42. lpp.), kas sniedz ziņa, ka LPSR VDK 4. daļas 5. nodaļa savervējusi Albertu Budži par aģentu ar pseidonīmu *Moskovskij* 1958. gada 12. novembrī, 1966. gada 12. oktobrī aģents nodots 2. daļai, bet 1967. gada 12. septembrī 5. daļai. Tāpat prokuratūra nopratināja Albertu Budži. Budžem uzdoti pieci jautājumi – par kalpošanas laiku un vietām, par sakariem ar VDK, precizējošs jautājums par VDK sniegto atskaišu formu, par sakaru ar Jāni Morozu, par aģenta kartīti ar Budžes vārdu. Savus sakaru ar VDK Budže raksturoja šādi:

“No VDK darbiniekiem personīgi es pazinu Nalivaiku, Liepu Prolet, kuri bija pilnvarotie no valdības. Visus jautājumus darbā vajadzēja saskaņot ar viņiem. Ziņas mēs viņiem sniedzām regulāri par visiem jautājumiem, t. i. cik reģistrētas kristības, par kapusvētkiem, par laulātiem, pilnīgi par visu

darbību. [...] Atskaites mēs iesniedzām rakstiski, bija veidlapas, kuras vajadzēja aizpildīt, konkrēti norādot par dievkalpojumu notikšanas laiku, kas piedalās, par kapusvētkiem, kādā valodā notiks dievkalpojums, kas drīkst piedalīties utt., ārkārtīgi tika atskaite bija jādod” (51. lp. o. p., 52. lp.).

Jāņa Moroza sakarā Alberts Budže liecināja:

“Ar Jāni Morozu es iepazinos Daugavpilī. Iepazīšanās notika garīgā semināra uzdevumā. Konkrēti uzdevumu man deva garīgā semināra inspektors Staņislavs Zeps. Par J. Morozu konkrēti ziņas sniedza Zeps, kā arī deva uzdevumu izpētīt vai viņš ir derīgs mācītāja amatam. Personību, kurš ir J. Morozs, es noskaidroju caur studentiem no Preiļiem, kuri mācījās Daugavpilī, konkrēti kurš mani iepazīstināja es neatceros. Ar Morozu man bija kādas 4, 5 reizes tikšanās Daugavpilī līdz viņa iesaukšanai armijā. Par notikušām tikšanās reizēm un rezultātiem es paziņoju mutiski profesoram Zepam. Rakstiski ziņojumus par Morozu netiku sniedzis. Pēc armijas esam tikušies Preiļos. Kad sāku strādāt Balvu r. tiekamies Rugāju pagastā regulāri” (52., 52. lp. o. p.).

Savukārt par viņam uzrādīto kartīti Alberts Budže teica, ka norādītās biogrāfiskās ziņas “atbilst patiesībai”, par segvārdu neko nevarēja pateikt un apgalvoja, ka nevienu ziņojumu ar segvārdu neesot parakstījis (52. lp. o. p.). Prokuratūra ne tikai nenovērtēja sniegtās ziņas par garīdznieku sadarbību ar VDK, atšķirībā no Vjačeslava Kambarova gadījuma nesteidza pārbaudīt sniegto ziņu par sadarbību ar VDK atbilstību īstenībai, nekonfrontēja ar Jāņa Moroza sniegtajām liecībām un papildus neiztaujāja par iegastiem, kādēļ iespējamo semināristu atlase notiek ar izspiegošanas metodēm un vai tā ir vai ir bijusi vispārpieņemta prakse Romas Katoļu baznīcā. Alberts Budže nav arī konfrontēts ar faktu, ka liecība sniegta par laiku, kad Staņislavs Zeps (1908–1966) bija vairāk kā trīspadsmit gadus aizsaulē, tātad tādus norādījumus nevarēja dot, bet, ja arī deva, tad par bērnu līdz piecu gadu vecumam. Savukārt atskaite par tikšanās reizēm un rezultātiem varēja notikt tikai garīgā ceļā. Palikušas bez atbilstoša novērtējuma arī liecības par garīdznieku sniegto atskaišu saturu un detalizāciju.

Andreja Siliņa pārbaudes lieta izbeigta pusratā. Augstākās tiesas Krimināllietu tiesas 1995. gada 2. marta lēmumā lietā Nr. KK-283 kasācijas kārtībā izteiktie aizrādījumi un dotie norādījumi lietas skatīšanai pirmās instances tiesā palika neievēroti, jo Rīgas rajona tiesa – tiesas sēdes priekšsēdētāja Jolanta Vagule, tiesas piesēdētāji A. Treiguta un D. Dzirkale – ar sekretāru S. Savvatējevu, piedaloties prokuroram Kārlim Kudreņickim, 2000. gada 3. aprīlī izbeidza pārbaudes lietu, faktiski apmierinot pārbaudāmās personas 1996. gada 23. janvāra iesniegumu par lietas izbeigšanu, jo “tiesas procesa turpināšanai nav nekādas nozīmes”, bet formāli pamatojot to ar Latvijas Kriminālprocesa likuma 5. panta 1. un 2. punktu, kas paredz, ka krimināllietu jāizbeidz, “ja nav noticis noziedzīgs nodarījums” un “ja nodarījumā nav noziedzīga nodarījuma sastāva”. Ievērojot to, ka pārbaudes lieta nav krimināllietā, sadarbības fakts ar VDK nav noziedzīgs nodarījums un likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* nosaka sevišķu kārtību, kur kriminālprocesa normas piemērojamas noteiktos gadījumos, bet pārbaudes lietas izbeigšana iespējama vien divos veidos ar tiesas spriedumu, konstatējot vai nekonstatējot sadarbību ar VDK, vai prokuratūras lēmumu atzīšanās gadījumā, šāda tiesas rīcība neatbilst likumā noteiktajam. Turklāt likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un*

personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu neparedz pārbaudes lietas izbeigšanu pēc pārbaudāmās personas lūguma, kas nav pamatots ar atzīšanos. Tāpat likums neparedz pārbaudes lietas izbeigšanu pārbaudāmās personas miršanas gadījumā. Minētais saistīts faktiski ar legālo prezumpciju, ka VDK dokumenti ir īsti tikmēr, kamēr tos neapstrīd. Apstrīdēšanas gadījumā valstij svarīga tiesiskā noteiktība, bet personai – rehabilitēšana, tāpēc process izbeidzams tikai ar noteiktu secinājumi, kas svarīgs arī miršanas gadījumā. Diemžēl aptuveni 2% gadījumu pārbaudes lietas izbeigtas citādi, un Andreja Siliņa lieta ir viena no tām.

Augstākās tiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas – tiesas sēdes priekšsēdētājs Georgijs Kuzņecovs, tiesneši Ausma Keiša un Leontīne Plūksna – 1995. gada 2. marta lēmums lietā Nr. KK-283 satur iznīcinošus aizrādījumus par tiesvedību pirmās instances tiesā. Minēšu dažus aizrādījumus. Piemēram, tiesa norādīja, ka “visus pierādījumus par A. Siliņa iespējamo sadarbību ar Latvijas PSR VDK tiesa vērtējusi katru par sevi atsevišķi, bet ne kontekstā, kopumā un savstarpējā sakarībā, bet šo principu neievērošana var būtiski ietekmēt tiesas secinājumus [...]” (LVA, 2745. f., 2. apr., 3. l., 348. lp.). Aizrādīts: “Tā, nopratinot lieciniekus Zaķi, Johansonu un citus, tiesai, konstatējot pretrunas vai nepilnības viņu liecībās, salīdzinājumā ar agrāk dotajām liecībām, bija jānoskaidro liecību grozīšanas iemesli, rūpīgi jāpārbauda vienas un otras viņa liecības un pēc to rūpīgas pārbaudes kopumā ar citiem lietā savāktajiem pierādījumiem attiecīgi jānovērtē,” (348. lp.). Liecību nesakritības nevērtēšanu tiesa ilustrēja, norādot: “Tā, liecinieks Zaķis iepriekšējās pārbaudes laikā liecināja, ka sarunā ar A. Siliņu pēdējais viņam teicis, ka viņš devis «galvojumu» par darba kolēģiem pirms viņu ārzemju brauciena [...]. Tiesā jau ir cita interpretācija. Liecinieks Zaķis liecinājis, ka viņš nevarot apgalvot to, ka Siliņš rakstījis galvojumus. Tiesa pat nav centusies šo pretrunu noskaidrot,” (348. lp.). Vēl, piemēram, minēts: “Liecinieks Johansons iepriekšējās pārbaudes laikā sīki un detalizēti liecināja par aģenta sadarbību ar VDK 1. daļas operatīvo darbinieku, kuram aģents bija uz sakariem. [...] Absolūti katrs savervētais aģents zinājis savu pseidonīmu. [...] Minētie liecinieka apgalvojumi tiesā jau izteikti citā interpretācijā, bet tiesa viņa agrāk izteiktos apgalvojumus likumā noteiktā kārtībā nepārbaudīja,” (348.–349. lp.). Liecinieku lomu konkrētajā pārbaudes procesā vispārīgi raksturo sekojošais: “Lietas materiālu hronoloģiska nolasišana to sašūšanas kārtībā jeb tikai dokumenta nosaukšana tiesas izmeklēšanas beigās neliecina par tajos minēto apstākļu izmeklēšanu. Pa lielākai daļai, izmeklēšanas beigās, kad notiek lietas materiālu izšķirstīšana (pārbaude) liecinieki vairs nepiedalās tiesas sēdē un viņiem vairs neko pajautāt vai precizēt nevar, līdz ar to tā ir formāla dokumentu pārbaude, nevis izmeklēšana. Kā tas redzams no tiesas sēdes protokola, neviens jautājums nevienam neticis uzdots, šādā veidā pārbaudot lietas materiālus [...]” (349. lp.).

Augstākās tiesas Krimināllietu kolēģija, novērtējot pirmās instances rīcību VDK dokumentu izvērtēšanā, secina: “No iepriekšējā pārbaudē dotajām VDK darbinieku liecībām varēja izdarīt secinājumu, ka aģents nevarējis nezināt savu pseidonīmu, par aģentu nedrīkstējis noformēt personu, kura tam nav piekritusi un ieregistrēt viņu žurnālā kā aģentu. Tiesa izdarījusi secinājumu, ka A. Siliņš, kaut arī viņš dokumentos reģistrēts nevis kā kandidāts, bet jau kā aģents, neticis vervēts, parakstu par savervēšanu nav devis un nav zinājis par viņa savervēšanu par aģentu ar segvārdu «Kalns». Šādus galēji pretējus secinājumus varēja izdarīt, pārbaudot vienus un tos pašus pierādījumus tikai tādēļ, ka netika vērtēts pats ziņu avots,” (349.–350. lp.). “No lietas redzams, ka VDK dokumenti, kas attiecas uz A. Siliņu, ietilpst vienotā LPSR VDK

aģentūras uzskaites sistēmā un tos aizpildījuši un parakstījuši attiecīgajā laika periodā VDK strādājošie darbinieki un pati tiesa tos atzinusi par autentiskiem. No VDK dokumentu apskates izriet, ka tajos atrodamas LPSR VDK aģentu alfabētiskās uzskaites kartiņa (forma Nr. 3) uz Andreja Siliņa vārda un visi šajā kartiņā ierakstītie rekvizīti pilnīgi attiecas uz 5. Saeimas deputātu Andreju Siliņu. [...] Kaut arī tiesa pilnīgi atzina, ka VDK aģentūras reģistrācijas un uzskaites dokumenti, tajā skaitā arī Andreja Siliņa kā aģenta «Kalns» uzskaites kartīte un reģistrācijas žurnāls ir autentiski un atzina, ka dokumentu pārņemšanas laikā šo dokumentu viltošana nenotika un tā pat nebija iespējama, tomēr aģentūras reģistrācijas žurnālu tiesa neatzina par pierādījumu viņa sadarbībai ar LPSR VDK, jo žurnāla lapas neesot cauršūtas. Šāds tiesas atzinums ir nepareizs, jo žurnāla pēdējā lappusē norādīts, ka tajā ir sanumurētas, bet ne cauršūtas 100 lapas, tāpēc tiesa nepamatoti šo apstākli – žurnāla lapu necauršūšanu pieņēmusi par pamatu, lai šo žurnālu neuzskatītu par pierādījumu,” (350. lp.).

Augstākās tiesas Krimināllietu tiesas kolēģija aizrādīja arī par aģenta darbības novērtējumu: “Par aģenta «Kalns» aktīvu darbību liecina vairāki fakti, taču tiesa tos atstājusi bez vērtējumu. Pirmstiesas pārbaudē un tiesas izmeklēšanā liecinieks Rakovskis apliecināja, ka viņš lasījis VDK aģenta «Kalns» ziņojumus. Bet uz ko tas norāda? Uz aģenta «Kalns» rakstisko ziņojumu esamību norāda VDK aģentūras novērošanas lieta «Sindikāts». 1975. gada plānā paredzēts ar aģenta «Kalns» palīdzību organizēt U. Ziemeļa iebraukšanu no Kanādas Latvijā, nolūkā U. Ziemeļi savervēt sadarbībai ar LPSR VDK. No lietas redzams, ka A. Siliņš 1973/74. gadā bija ilgstoši Kanādā – 10 mēnešus. Nav grūti izsecināt, kāpēc A. Siliņam bija uzticēts 1974. gadā izpildīt šo uzdevumu, taču tiesa šiem apstākļiem nav devusi vērtējumu. Tiesa nav devusi nekādu vērtējumu ilgstošai A. Siliņa atrašanās VDK aģentūras tīklā, t.i. no 1972. gada līdz LPSR VDK likvidācijai 1991. gadā. No liecinieka Johansona, Anspaka u.c. liecībām redzams, ka ilgstoši aģents varējis atrasties VDK aģentūras tīklā tikai tāpēc, ka viņš sniedzis VDK nepieciešamo informāciju. Tikai no VDK aģentūras novērošanas lietas «Sindikāts» vien redzams, ka A. Siliņš ir sniedzis VDK informāciju no 1974.–1981. gadam. [...] Tiesa arī šiem apstākļiem nav devusi novērtējumu,” (350.–351. lp.).

Būtisks Augstākās tiesas Krimināllietu kolēģijas secinājums arī citu pārbaudes lietu kontekstā: “No LPSR VDK bijušo darbinieku liecībām (Rudains [domāts Rudāns – K. J.] u.c.) redzams, ka aģenti nezināja un nedrīkstēja zināt, kāda dokumentācija tiek veidota no viņa sniegtās informācijas, tā bija stingri slepena dokumentācija. Sava patiesā statusa nezināšana, t.i. savervētās personas nezināšana par viņa dēvēšanu VDK dokumentos par «aģentu», nevar būt par pamatu, lai noliegtu šīs personas apzinātu sadarbību ar VDK,” (352. lp.). Tas pats sakāms arī uz sekojošo secinājumu: “No LPSR VDK bijušo darbinieku liecībām izriet, ka LPSR VDK 70., 80-gados priekšzīmīgi pildījusi pavēles, instrukcijas, nolikumus, tādēļ pretējs tiesas secinājums ir nepamatots,” (352. lp.). Konkrēti Andreja Siliņa sakarā tiesa secināja: “No liecinieka Zača liecībām, kā arī no citiem lietas materiāliem redzams, ka A. Siliņš no 1972. g.–1984.g. bija LVU Cietvietu fizikas institūta direktora vietnieks zinātniskajā darbā un bija pakļauts LVU vadībai. Augstākās izglītības ministrija A. Siliņa vadīto laboratoriju nepārraudzīja, tādēļ atzinums, ka A. Siliņš sakarā ar viņa tiešo darbu esot bijis pakļauts A. Dmitrijevam – VDK aģentu vervētājam, ir absurds (VDK darbinieki nedrīkstēja sev padotos darbiniekus iesaistīt par aģentiem),” (352.–353. lp.). Ievērojot to, ka lieta izbeigta pusratā, minētais Augstākās tiesas Krimināllietu kolēģijas lēmums palicis bez ievēribas tiesu praksē par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu. Turklāt sadarbības analīzes reducēšana uz fakta pierādīšanu

liedzis noskaidrot vairākus būtiskus padomju totalitāri un autoritāti birokrātiskā varas mehānisma darbības aspektus, tostarp, tā ietekmi uz augstāko izglītību un zinātņi un PSRS robežas šķērsošanas nosacījumus.

Jura Zaķa 1994. gada 13. septembra liecība, kas sniegta Siliņa pārbaudes lietas sakarā un kas reizē kalpojusi arī par pamatu 1996. gada 21. jūnija prokurora, tieslietu padomnieka Haralda Lauzņas lēmumam par pārbaudes lietas Nr. 7/57 izbeigšanu sakarā ar Jura Zaķa atzīšanos (LVA, 2745. f., 2. apr., 67. l. (2. sējums), 52.–53. lp.), ir vēl viens uzskatāms piemērs, kad sadarbības fakta konstatēšanas process faktiski izniekojis iespējas ar konkrētas lietas palīdzību atklāt VDK nodarīto, to daudzpusīgi novērtēt un padarīt sabiedrībai pieejamu. Jura Zaķa uzraudzības lieta, lai arī sastāv no diviem sējumiem, tomēr satur tikai minēto, pirms aptuveni diviem gadiem sniegtu citas pārbaudāmās personas lietas sakarā Jura Zaķa liecību par sadarbības ar VDK apstākļiem. Diemžēl, Andreja Siliņa uzraudzības lietā minētās liecības nav, bet Jura Zaķa 2. sējumā esošā liecības kopija sliktās kvalitātes un cauršuvuma dēļ vietām ir grūti salasāma, tāpēc liecība citēta ar izlaidumiem:

“LVU Pusvadītāju fiziskas problēmu laboratorijā sāku strādāt līdz ar tās izveidošanu apmēram 1960. gadā, sākumā biju darbinieks; par laboratorijas vadītāju kļuva 1968. gadā un biju tās vadītājs līdz 1978. gadam, kad laboratorija mainīja pakļautību no LVU uz LVU Cietvielu fiziskas institūtu, un es kļuva par šī institūta direktoru. Līdz institūta izveidošanai laboratoriju pārraudzīja LVU zinātņu prorektors. Sākumā tas bija Edgars Jansons (pašlaik LU Ķīmijas fakultātes profesors), 1974. gadā viņu nomainīja Alberts Varslavāns (pašlaik LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesors). Augstākās izglītības ministrija laboratoriju tieši nepārraudzīja, tikai caur universitāti. Laboratorijas darbinieku ārzemju zinātniskie komandējumi tika formēti šādi: no PSRS Augstākās izglītības ministrijas caur Latvijas attiecīgo ministriju uz LVU un mūsu laboratoriju nonāca piedāvājums braukt komandējumā. No laboratorijas darbinieku vidus paši izvēlējamies to, kurš brauks. Tālāk viņam bija pārrunas LVU 1. specdaļā vai Ministru Padomes Zinātnes un jaunās tehnikas pārvaldē, kā «pareizi» jāuzvedas ārzemēs. Jāpiebilst, ka 1. specdaļā universitātē un MP pārvaldē runāt iznāca ar vieniem un tiem pašiem cilvēkiem, jo viņi no pārvaldes nāca uz šīm pārrunām uz 1. specdaļu. Pārrunas bija nevis ar tiem 1. specdaļas darbiniekiem, kas bija LVU štatu sarakstos, bet tiem, kas nāca no MP pārvaldes, kas strādāja šajā pārvaldē. Patiesībā tie bija Valsts drošības komitejas virsnieki, kuri strādāja Ministru Padomē, lai legalizētos. Lai radītu sev civila darba «fonu», t.s. «zem jumta». Tāda pati nozīme bija LPSR Augstākās izglītības ministrijas Ārējo sakaru daļai, kad to izveidoja 70. gados, un tāds pats statuss bija viņas darbiniekiem. Šie darbinieki maskējās ar savu formālo piederību MP, ministrijai vai 1. specdaļai, lai nevienam neatklātu savu piederību VDK. Šie darbinieki kā VDK virsnieki stādījās priekšā tikai rektoram un arī zinātņu prorektoram, ja ieradās universitātē. Viņiem priekšā stādījās arī Universitātes kuratori no VDK. Pārrunu laikā šie darbinieki oficiāli nestādījās priekšā kā VDK darbinieki tiem, kurus gatavoja komandējumiem, bet noteica tēmas, kuras ir īpaši nozīmīgas padomju zinātnes un tehnikas attīstībai, un par kurām būs nepieciešams tuvāk paaugstināties; šīs tēmas un jautājumus, cik zinu, noteica tikai mutvārdos,

vismaz man tos noteica tikai mutvārdos. Šos uzdevumus dodot, tika piekodināts pēc atbraukšanas no ārzemju komandējuma sniegt šiem darbiniekiem uz šo uzdevumu atbildi, cik zinu, arī mutvārdos, dažreiz, t.i., tādos gadījumos, ja tika atvests un viņiem nodots kāds priekšmets, lieta (piem., minerāls, mikroelektronikas detaļas u.tml.), tai bija jāpievieno šīs lietas pašrocīgi rakstīts [...] un ieguves veids un vieta.

[...] zinātnieku minētajā MP pārvaldē parasti [...] viens un tas pats darbinieks. Manā gadījumā tas bija T. Putriņš, bet Andrejam Siliņam, [...] laboratorijas bijušajam darbiniekam un tagadējam [...] deputātam tas bija t. Dmitrijevs.

[...] Putriņa man bija parasts ierasties pirms ārzemju komandējumiem, kad viņš noteica viņu interesējošās [...] un pēc manas atgriešanās atkal ierados pie [...]. Speciāla atskaite universitātes 1. specdaļai vai [...] MP pārvaldei prasīta netika, bet, ieradies pie Putriņa, pēc viņa prasītiem punktiem sastādīju un parakstīju atskaiti, ko tūlīt atdevu viņam. Putriņš vaicāja, vai man ārzemēs radušies papildus [...] izdevumi pie to jautājumu noskaidrošanas, kas interesēja; tad viņš izmaksāja kādu noteiktu [...], dažreiz rubļos (apm. divdesmit pieci līdz piecdesmit), arī valūtā. Šie pabalsti vienmēr bija nedaudz [...] nekā tā laika zinātnieka vidējā darbalga. Šādas izmaksas atceros reizes trīs. Vai arī citiem izmaksāti šādi pabalsti, es nezinu, bet es domāju, [...] nevarēju būt vienīgais.

Pirms 1978. gada Putriņš reiz man lūdza [...] manu darba kolēģi, kurš gatavojās braukt [...] zinātniskajā komandējumā, uzrakstīt, viņa [...] galvojumu. Tajā bija kolēģa dzīves dati, [...], kādas valodas viņš prot, un ka tas [...] drošs un uzticams cilvēks, kuru var droši laist uz ārzemēm. Šo aprakstu uzrakstot, es viņu pēc Putriņa lūguma parakstīju nevis ar savu īsto uzvārdu, bet ar segvārdu «Ziemelis». Putriņš man teica, ka ar segvārdu jāparakstās tādēļ, lai gadījumā, ja šis dokuments nokļūtu nejauši kādās svešās rokās, neviens neuzzinātu, kas to patiesībā rakstījis. Segvārdu «Ziemelis» izvēlēties Putriņš ļāva man pašam, pats izvēlējos tādēļ, ka mana paraksta – uzvārda – pirmais burts arī ir «Z». Kam bija dots šis pirmais «galvojums», es neatceros. Šos «galvojumus» rakstīju un parakstīju Putriņa klātbūtnē viņa darba kabinetā Ministru padomē, vienmēr tos parakstīju ar minēto segvārdu.

Reiz sarunā ar A. Siliņu viņš man teica, ka arī viņš ir Ministru padomē devis līdzīgus «galvojumus» par darba kolēģiem pirms viņu ārzemju braucieniem. Vai viņš arī tos parakstīja ar segvārdu, es nezinu. Jāpiebilst, ka es kā «Ziemelis» parakstīju arī Putriņa prasītās atskaites pēc maniem ārzemju braucieniem un kvitējumus par naudas saņemšanu no viņa.

Reiz pēc kāda ārzemju komandējuma es tiku izsaukts uz universitātes 1. specdaļu, lai pastāstītu par kādu tās darbiniekus interesējošu zinātniska rakstura jautājumu; stāstīto tur pierakstīja kādā viņu norādītā burtnīcā. 1. specdaļa principā nenodarbojās ar atskaišu – zinātnisko atskaišu – pieņemšanu, tās bija jānodod zinātņu prorektoram, bet 1. specdaļa nodarbojās ar laboratorijā un citur universitātē izstrādājamo slepeno tēmu pārraudzību, un sadalīja universitātes personālu trijās «kategorijs»: pirmkārt, tajos, kurus nepielaida slepenām tēmām, otrkārt, tajos, kurus

daļēji pielaida, tad tajos, kurus var pielaiest visslepenākajām [..]. Es un A. Siliņš ietilpām 2. vidējā «kategorijā»,» (LVA, 2645., f., 2. apr., 67. l. (2. sējums), 34.-39. lp.).

Uzraudzības lieta nesatur informāciju, kas liecinātu, ka Jura Zaķa liecības būtu pārbaudītas, kaut vai konfrontējot ar Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva rīcībā esošajiem Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes pirmās daļas dokumentiem. Savukārt pētījuma tapšanas laikā par Latvijas Valsts arhīva rīcībā esošajiem Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes pirmo daļu³ zaudēta pēdējā iespēja iztaujāt Juri Zaķi (1926–2017) gan par attiecīgo izpētes objektu, gan arī par sniegtajām liecībām. Tā, piemēram, būtu lietderīgi dzirdēt paskaidrojumus par to, kā liecībā izklāstītais korelē ar, piemēram, PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1967. gada 26. maija pavēles Nr. 61-c *Par PSRS ministriju un resoru komandējumu organizēšanas pilnveidošanu* 3. punktā noteikto, ka rektoriem uzdots veikt atlasī un komandēt ar mērķi izpētīt ārzemju zinātnisko un mācību iestāžu sasniegumus par jautājumiem, kas atbilst zinātniskiem pamatvirzieniem, ko izstrādājusi zinātniski tehniskā padome un ko atbalstījusi PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas kolēģija un PSRS Zinātņu akadēmija; ka ārzemju braucienos nosūtāmi zinātnieki, kas ir “spējīgi cienīgi pārstāvēt padomju augstāko skolu un propagandēt PSKP politiku un Padomju valsts panākumus” (LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 12. lp.). Pavēles 4. punktā bija noteikts, ka rektoriem jāorganizē sistemātisku atskaišu noklausīšanos, turklāt mēneša laikā ministrijā jāiesniedz atskaite par komandējumu kopā ar informatīvu uzziņu publikācijai, kā arī ar augstākās mācību iestādes slēdzienu par konkrētiem priekšlikumiem, kā izmantojami pozitīvie rezultāti augstākās mācību iestādes darbā, kā arī citām rekomendācijām sakarā ar ārzemju brauciena rezultātiem (LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 12. lp.). Pavēle noteica atskaišu pieņemšanas un izskatīšanas sistēmu (LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 12.–13. lp.).⁴ Būtu absurdi pieņemt, ka Juris Zaķis vai Andrejs Siliņš atskaites par ārzemju komandējumiem augstskolai vai ministrijai sniedza ar pseidonīmiem attiecīgi “Ziemeļi” un “Kalns” vai bija atbrīvoti no šī pienākuma sakarā ar sadarbību ar VDK.

Savukārt “galvojumu” sakarā būtu lietderīgi iztaujāt Juri Zaķi par to, kā tas saskan ar LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Edgara Lindes 1977. gada 23. jūnija vēstulē Nr. 276-cc *Par ierobežotu izbraukšanu uz ārzemēm* norādītu, ka nepieciešams pastiprināt līdzekļus valsts noslēpuma saglabāšanas nolūkos, tai skaitā norādot uz to, ka personu, kas ir iepazīstinātas ar valsts noslēpumu, izbraukšana uz ārzemēm ir izņēmuma gadījumi. Virzot komandēšanai šādu personu, jārīkojas iepriekš noteiktajā kārtībā ar to izņēmumu, ka vēstulē ir gan jānorāda uz apstākli, ka konkrēto personu komandē tieši tādēļ, ka tā ir iepazīstināta ar valsts noslēpumu, kā arī jāpamato komandēšanas lietderība. Šādu vēstuli paraksta rektors, bet viņa prombūtnē zinātņu prorektors. Vēstulē jābūt norāde uz ziņu, kas satur valsts noslēpumu, sarakstu, bet nedrīkst izpaust šo ziņu saturu (LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 22. lp.). Visbeidzot, ministrs atgādināja, ka ar valsts noslēpumu iepazīstinātas personas nedrīkst doties tūrisma

³ Sk. Krēsliņš, Uldis, Jarinovska, Kristīne. “Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Pirmā daļa”. Pieejams: <https://www.lu.lv/vdkkomisija/zinas/t/43782/>

⁴ Sk. Krēsliņš, Uldis, Jarinovska, Kristīne. “Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Pirmā daļa”. Pieejams: <https://www.lu.lv/vdkkomisija/zinas/t/43782/>

braucienā vai braucienā privātās darīšanās.⁵ Ja rektors vai zinātņu prorektors sniedz ministrijai visaptverošu informāciju, cita starpā, arī par personu, ko komandē, tad absurdi būtu uzskatīt, ka tādu informāciju paraksta ar pseidonīmu. Ja papildus rektoram vai zinātņu prorektoram jāsniedz “galvojums”, turklāt ar pseidonīmu, tad kādā gan nolūkā šāds “galvojums” tiek sniegts un kāda ir šāda labdara atbildība, ja ar rektora vai zinātņu prorektora atbildību nepietiek. Turklāt svarīgi būtu bijis noskaidrot labdarības labu VDK.

Iepazīstoties ar uzraudzības lietās pieejamajām liecībām, kas sniegtas pirmstiesas izmeklēšanā, atklājas atšķirības liecinieku nopratināšanā. Tā, piemēram, Andreja Siliņa uzraudzības lietas sakarā pratinātais Juris Zaķis 1994. gada 13. septembra liecību sniedza Latvijas Universitātes telpās (LVA, 2645. f., 2. apr., 67. l. (2. sējums), 33. lp.), Zigfrīds Austers 1994. gada 8. septembra liecību sniedza Rīgas Traumatoloģijas institūtā (LVA, 2745. f., 2. apr., 3. l., 104. lp.). Savukārt VDK darbinieki, spriežot pēc tiem protokoliem, kur sniegta informācija par nopratināšanas vietu, pratināti prokuratūrā, piemēram, Valērijs Rudāns (89. lp.), Tāļivaldis Putriņš (94. lp.), Gunārs Lapiņš (98. lp.). Apstākļi, kādos pratināti Edmunds Johansons 1994. gada 9. septembrī no plkst. 16.15 līdz 17.30 (42. lp.), Jānis Trubiņš 1994. gada 8. septembrī no plkst. 15.30 līdz 17.00 (50. lp.), Roberts Anspaks 1994. gada 9. septembrī no plkst. 20.00 līdz 21.30 (58. lp.), Andris Trautmanis 1994. gada 26. septembrī no 16.00 līdz 17.30 (32. lp.), dokumentāli nav fiksēti. Savukārt liecību sniegšanas laiks šķiet salīdzinoši īss, jo pratināšana notikusi ne tikai Andreja Siliņa, bet arī citu tobrīd pārbaudāmo personu sakarā un vispārīgas informācijas par VDK noskaidrošanai. Tā, piemēram, Andreja Trautmaņa liecība salīdzināma ar mācību līdzekli par VDK uzbūvi, dokumentu veidiem un to sagatavošanas priekšrakstiem un pamācību par to, kā lasāmi konkrēti VDK dokumenti (32.–41. lp.). Ja ievēro, ka vispārīga rakstura informācija bija iegūstama arī no pārņemtajiem VDK dokumentiem, sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas process faktiski ir izniekojis iespējas vispusīgi iztaujāt VDK darbiniekus, lai piešķirtu dokumentos un citviet pieejamajai informācijai konkrētas aprises.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstā pieejamās uzraudzības lietas ir būtisks izpētes avots, ievērojot to, ka tikai kopš 2018. gada 20. decembra pētniekiem dota iespēja pilnvērtīgi sākt VDK un padomju totalitāri un autoritāri birokrātiskās varas mehānismu vispusīgu izpēti. Uzraudzības lietas pretēji Ģenerālprokuratūras pārliecībai neatsver tieslietas pārbaudes lietās par sadarbību ar VDK, jo atšķiras tieslietas un uzraudzības lietās pieejamais dokumentu apjoms. Tās faktiski skatāmas kopā. Turklāt, kā tas redzams arī no rakstā minētā, tiesas vai prokuratūras nolēmumu rezolutīvās daļas nesniedz pat aptuvenu priekšstatu atzišanās iemesliem, kā arī pamatam sadarbības fakta konstatēšanai vai nekonstatēšanai. Lietas pētāmas to pilnībā, sevišķi lielu uzmanību pievēršot liecībām.

⁵ Sk. Krēsliņš, Uldis, Jarinovska, Kristīne. “Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Pirmā daļa”. Pieejams: <https://www.lu.lv/vdkkomisija/zinas/t/43782/>